

Pardavi Vanda

AGUSTINA BESSA-LUÍS ÉS A JELENKORI PORTUGÁL PRÓZA

Amikor világirodalomról beszélünk, talán nem feltétlenül a portugál próza és a portugál írók jutnak először eszünkbe, mégis José Saramago és Fernando Pessoa neve valószínűleg ismerősen hangozhat az irodalmat kedvelők körében. A portugál irodalom azonban ennél sokkal több kiemelkedő író és költőt tud felsorakoztatni, s közülük szerencsére egyre többet megismerhetünk magyar nyelven is. Jelen írás kifejezetten Saramago egyik kortársát, Agustina Bessa-Luíst és munkásságát kívánja bemutatni, ehhez azonban először célszerű röviden áttekinteni a jelenkori portugál próza jellemzőit. A portugál irodalom megismeréséhez fontos kiemelni néhány történelmi eseményt is, amelyek nagyban hozzájárultak az új irodalmi tendenciák kialakulásához.

Az 1974-es áprilisi szegfűs forradalom, amely véget vetett a Portugáliában 1933 óta fennálló Salazar-diktatúrának, magával vonta a demokratikus folyamatok helyreállításának kezdetét és az afrikai gyarmatok dekolonizációját. A dekolonizáció azonban, ahogy arra a neves történész, José Hermano Saraiva rámutat, mindenféle átmenet nélkül zajlott, így a katonai erők stratégiai megfontolások és tárgyalások nélkül hagyták el a területeket, ami a felszabadult államok instabilitásához és polgárháborúhoz vezetett például Angola és Mozambik esetében. A katonai erők hirtelen távozása ezáltal védelem nélkül hagyta azokat a portugálokat is, akik már otthonuknak tekintették ezeket az országokat, és arra ösztönözte őket, hogy visszatérjenek Portugáliába pénzügyi támogatás és védelem reményében, megkapva a *retornados*, azaz a visszatérők elnevezést. A dekolonizációnak egy másik, kulturális következménye is van. Saraiva rámutat arra, hogy Afrika elhagyása alapvetően egy olyan portugál történelmi időszak végét jelenti, amely a felfedezésekkel kezdődött, és a diktatúra idején nagyon fontos ideológiai kérdéssé vált, mivel hozzájárult egy imperialista és hatalmas

Portugál Gyarmati Birodalom képéhez. Ezt a veszteséget, ami csorbította a Portugál nagyhatalmi identitásképet, csak Brazília 1822-es függetlenné válásához lehet hasonlítani.¹ Ezek az események, mint a diktatúra és a gyarmatok elvesztése, később természetesen az irodalomban is megjelennek, hiszen bizonyos értelemben megkövetelik a portugáloktól, hogy új elképzelésük legyen arról, hogy milyen szerepet akarnak betölteni a világban és hogyan is gondolkodnak önmagukról.

Helena Kaufman hasonlóan vélekedik Portugáliáról, mint Saraiva: Portugáliának mindig is volt egy meglehetősen marginális önképe magáról és az Európában betöltött szerepéről, ami keveredik egy nagyhatalmi gyarmatbirodalom képével. Ez az erős, gyarmatosító identitáskép vész el a gyarmatokkal együtt 1974 után. A Portugál Gyarmati Birodalmat fenyegető válságok ugyanakkor már korábban is előfordultak, mint Kaufman rámutat, az első, az 1578-as Alcácer Quibir-i csata után volt, amikor D. Sebastião portugál király eltűnt, így az ország királyi utód nélkül maradt, s ezáltal 1640-ig elveszítette függetlenségét. Az eltűnt király visszatérésének reménye hozta létre később a szebasztianista mozgalmat, amelyben a király visszatérése esetén nemcsak Portugáliát, hanem az egész katolikus civilizációt is megmentené. A másik hasonló veszteség akkor következik be, amikor a birodalom 1822-ben elveszíti Brazíliát. A harmadik jelentős dátum, amelyet Kaufman kiemel, az 1890-es év, amikor Portugália megkapja az úgynevezett Angol Ultimátumot, amely egyértelműen megmutatja, hogy Portugáliának már nincs befolyása arra, hogy követeléseket támasszon az afrikai területeken, nincs beleszólása a nemzetközi politikába.²

Ezek a történelmi események azok, amelyek előmozdítják, illetve provokálják Portugália szerepének újradefiniálását, ami központi témát foglal majd el az irodalomban is. A témát kutatók egyöntetű véleménye az, hogy 1974 után – a fent említett történelmi okok miatt – a portugál irodalom átalakul. Isabel Allegro de Magalhães szerint a forradalom a változás előmozdítója, amely megváltoztatja nem csupán a politikát, a társadalmi-gazdasági helyzetet, de a kultúrát is. Mindent lehet a forradalom előtti vagy utáni eseményeknek nevezni.³

Eduardo Lourenço tanulmányában kiemeli, hogy a forradalom nem hozott azonnali változást bizonyos írók munkásságában, akik már

1 José Hermano SARAIVA, *Portugália rövid története*, Equinter, Budapest, 2010, 330–350.

2 Helena KAUFMAN, *Is The Minor Essential?: Contemporary Portuguese Fiction and Questions of Identity*, *Symplokē* 5. (1997/1–2.), 169–170.

3 Isabel ALLEGRO DE MAGALHÃES, *Portuguese Fiction Written by Women after April 1974: Some Innovative Features*, *Portuguese Studies* 10. (1994), 177.

korábban is publikáltak. Vergílio Ferreira és Fernando Namora mellett megemlíti Almeida Faria, Nuno Bragança és Agustina Bessa-Luís nevét, akiknek már a forradalom előtt is jelentek meg műveik, és akik írásmódjában nem figyelhető meg hangsúlyos változás, ami a regényeiket illeti. Lourenço szerint az április 25-i forradalom mint „jelenség anélkül éri el őket, hogy lényegében megváltoztatná a látásmódjukat, bár néha befolyásolja azt, mint Bessa-Luís esetében is, aki apolitikus[nak tekinthető] április előtt, és szokatlanul véleménynyilvánító (a maga ironikus és játékos módján) utána”.⁴ Ez az idézet kiemelkedő fontossággal bír a Bessa-Luís műveit elemző kutatóknak, hiszen egy általános tulajdonságot rendel a forradalom után írt műveihez, miszerint az ironia használata nagyobb szerepet kap. Az idézett mondatban az, hogy az író felveszi a véleménynyilvánító hozzáállást, abban nyilvánul meg, hogy a forradalom után előszeretettel ír történelmi eseményekről és politikáról is. Bessa-Luís saját maga is leírja véleményét a forradalomról a *Crónica do Cruzado Osb* [A Keresztes Osb krónikája] című regényében, azonban Lourenço véleménye szerint tehetsége jobban megmutatkozik a *Fanny Owen* című műben.

A forradalom előtti és utáni irodalmi különbségek további kiemelésére említhetjük Maria Alzira Seixo tanulmányát, amely az 1974 és 1984 között írt regények új jellemzőit foglalja össze. Először is kiemeli, hogy a forradalom évében még mindig nem tapasztalhatók eltérések az azt megelőző irodalomhoz képest, sőt, megemlíti, hogy az 1974-es év az irodalmi alkotások számát tekintve „csekélynek” mondható, ellentétben az ezt követő évekkel, amelyekben a lelkesedés és az írás iránti kedv megnő.⁵ Seixo megfigyeléseiből kiindulva kiemelhetjük, hogy a forradalom után a regények témája más irányt vesz, megjelenik a politika, a forradalom előtti és utáni nehéz helyzet is bemutatásra kerül, beleértve a gyarmati háborút és annak következményeit. Carlos Reis, az elismert irodalomtudós hasonlóan vélekedik: szerinte új irodalmi tendenciákat figyelhetünk meg, amelyeknek egyszerű magyarázata van: a cenzúra és az öncenzúra egyaránt megszűnik.⁶ Az íróknak végre lehetőségük nyílik arra, hogy a gyarmati háborút annak minden borzalmával együtt mutathassák be, mint António Lobo Antunes teszi regényeiben.

4 Eduardo LOURENÇO, *Literatura e revolução*, Colóquio/Letras 78. (1984/2.), 7–17.

5 Maria Alzira SEIXO, *A Palavra do Romance, Ensaios de Genologia e Análise*, Livros Horizonte, Lisboa, 1986, 48–49.

6 Carlos REIS, *Conferência: Auto-Reflexividade na Literatura Portuguesa da Atualidade, Romance e História depois da Revolução José Saramago e a Ficção Portuguesa Contemporânea* 1994, 170.

A történelmi események és annak generációkra kivetülő hatása megmutatkozik a családi sagákban, illetve életrajzokban is, így Almeida Faria és Agustina Bessa-Luís műveiben. Fontos azonban kiemelni, hogy ezekben a regények értelmezik és átírják a történelmet. Reis arra is felhívja a figyelmet, hogy azok az írók, akik nem alkalmazzák ezeket az új tendenciákat, másképpen járulnak hozzá a jelenkori portugál regény átalakításához, ugyanis a narratív technikák megújításába kezdenek. Ilyen újításokat találunk Maria de Velho Costa, Maria Gabriela Llansol és Lídia Jorge műveiben.⁷ Ahogy ebből a rövid áttekintésből látható, az 1974-es forradalom vízváltató volt mindenféle tekintetben, és új tendenciákat hozott létre a portugál irodalomban, ami Bessa-Luís munkásságára is hatással volt. De miért is fontos kiemelni Agustina Bessa-Luís műveit kortársai közül? Erre a kérdésre próbál jelen írás választ találni.

Maria Agustina Ferreira Teixeira Bessa-Luís idén októberben ünnepelné századik születésnapját, ugyanis 1922 októberében született, és 2019 júniusában elhunyt. Első elbeszélését, a *Mundo Fechadót* [Zárt Világ] 1948-ban publikálják, ám ami ténylegesen meghozza számára az irodalmi elismerést és országos ismertséget, az az 1953-ban publikálásra kerülő *A Sibila* [A Szibilla] című regény. Az írónőről monográfiáját is jegyző Álvaro Manuel Machado szerint Bessa-Luís *A Sibila* című műve világirodalmi remekmű, melyben az író egy teljesen egyedülálló univerzumot hoz létre. Kivételes tehetséggel rávilágít a korabeli portugál „társadalmi, kulturális és történelmi valóságára, egyfajta mitikus szintre emelve azt”.⁸ Bessa-Luís prózájának továbbá egyik fő jellemzője, hogy nem csatlakozik a korabeli irodalmi tendenciákhoz.⁹ A már idézett irodalomtudós, Eduardo Lourenço hasonlóan vélekedik erről a regényről, kiemeli, hogy a műnek nincs konkrét kezdete, sem vége.¹⁰ Az író számos másik művében is megjelenik ez a vég nélküli univerzum, amelynek nincs hagyományos keretes szerkezete. Ez a jellegzetesség Bessa-Luís prózájának egyik sajátos vonása. Az egyik műve, amelyben megtaláljuk a hagyományos lezárást, a *Fanny Owen* című történelmi regény, amelyben hagyományosabb cselekményt és szerkezetet mutat be, és emiatt részletesebb bemutatásra kerül majd jelen írásban.

7 REIS, I. m.

8 Álvaro Manuel MACHADO, *A Novelística Portuguesa Contemporânea*, Instituto de Cultura Portuguesa, Lisboa, 1977, 15–16.

9 *Uo.*, 64, 65.

10 Eduardo LOURENÇO, *O Canto do Signo, Existência e Literatura*, Editorial Presença, Lisboa, 1994, 160–161.

Ahhoz, hogy jobban megértsük Bessa-Luís irodalmi választásait, történelemről alkotott véleményét, időhasználatát és szereplőit, kiindulópontként, akár egyfajta magyarázatként is felhasználhatjuk az író-nő egy interjúbán adott választát. Egyik alkalommal megkérdezték tőle, hogy „használja-e az embereket »nyersanyagként« az írásaihoz”. Amire az író-nő így válaszolt: „Nem. Úgy gondolom, hogy ez bizonyos értelemben árusítás. Soha nem írok olyan emberekről, akiket ismerek, akik közel állnak hozzám, vagy akik az én generációmhoz (vagy legalábbis kortársaimhoz) tartoznak.”¹¹ Gyakran helyez története középpontjába korábban élt, valós történelmi személyeket, és igen sokszor visszautazik az időben, hogy más korszakokat bemutathasson, ezáltal számtalan történelmi regényt alkot.

Ahogy Machado rámutat, az 1950-es években, amikor Bessa-Luís irodalmi elismerést szerez, közömbösséget tanúsít a kor aktuális irányzatai iránt, mint például a francia egzisztencializmus vagy a Portugáliában igen népszerű neorealizmus és a kevésbé elterjedt szürrealizmus iránt.¹² Eduardo Lourenço hasonlóan vélekedik az író-nőről. Szerinte Bessa-Luís a *Sibila* megjelenésével nemcsak egy, a neorealista eszméktől idegen világot képvisel, hanem egy új irodalmi fejezetet indít el a portugál irodalomban, és részben lezárja a neorealista korszakot, amely Alves Redol *Gaibéus* (1939) című műve óta szinte kizárólagos tendenciaként szerepelt.¹³

Habár Bessa-Luís, ahogy már kiemeltem, konkrétan nem köthető egyik tendenciához sem, mégis felfedezhetünk két portugál író-t, akik meghatározóak voltak számára, s akiknek hatását, műveit olvasva, észrevehetjük. Az egyik Camilo Castelo Branco (1825–1890), aki a 19. századi portugál irodalom egyik legkiemelkedőbb írója, míg a másik Raul Brandão (1867–1930), akit előszeretettel portugál Dosztojevszkijnek is neveznek.

Camilo Castelo Branco hatása többek közt abban mutatkozik meg, ahogyan az író-nő bemutatja az ország északi régiójának társadalmát és szokásait, ahogy ábrázolja a katolicizmus és a pogányság elemeinek keveredését, és ahogy bemutatja a társadalmi és gazdasági konfliktust a város és vidék között. Machado monográfiájában azt is kihangsú-

11 Andréia Azevedo SOARES, *Agustina Bessa-Luís: Sou perigosa porque conheço profundamente a natureza humana*, Publico 2004. június 28. Lásd: <https://www.publico.pt/2004/06/28/culturaipilon/entrevista/agustina-bessaluís-perigosa-conheco-profundamente-natureza-humana-1875171>.

12 MACHADO, *I. m.*, 64.

13 LOURENÇO, *I. m.*, 161.

lyozza, hogy Bessa-Luís annyira autentikusan ábrázolja a Minho és Douro közti vidéket, mint ahogy William Faulkner megjeleníti az Egyesült Államok déli részét vagy Marcel Proust Normandiát.¹⁴ Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni – ahogy azt Machado is teszi –, hogy Bessa-Luís karakterei jóval összetettebbek és kidolgozottabbak, mint Camilo Castelo Branco szereplői. Mind ez a sajátosság, mind az analitikus és egyben expresszionista nyelvezet, amit használ, pedig inkább Raul Brandãohoz hasonlítható.¹⁵ Érdekes, hogy a már említett *Fanny Owen* című regény egyik fontos szereplője Camilo Castelo Branco, sőt, Bessa-Luís még tanulmányt is írt róla.

Brandãot azért is fontos megemlíteni, mert szinte minden későbbi, Bessa-Luísszal egy időben alkotó portugál íróra hatással volt, hozzá köthető ugyanis a portugál próza megújításának kezdete. Ami pedig Bessa-Luís illeti, ő is előszeretettel alkalmazza a Brandão által kedvelt metaforikus fragmentációt, de ahogy Machado hangsúlyozza, „a látható és a láthatatlan közötti ingadozás” ellenére az ő elbeszélő technikája más, mint Brandãoé, ugyanis nincs meg benne az a »patetikus és látomásos« jelleg. A töredezettség egyébként Bessa-Luís harmadik regényében, a *Contos Impopulares*ben [Népszerűtlen történetek] jelenik meg először.¹⁶ Bessa-Luís és munkásságának esszenciáját az alábbi idézet foglalja legjobban össze:

A portugál próza mindazon tapasztalatait összegezi és mítosszá alakítja, amelyek a Raul Brandão-i regényvízióktól fogva összegyűltek a társadalomról, a történelemtől és a kultúráról, egyfajta barokk víziót alkotva a portugál valóságról. Ezáltal ez a regionalizmus és az egyetemesség határán billegő regény kritikusai szerint nemcsak megújította a portugál prózát, hanem a „heideggeri fenomenológiát megidézve fölvetette az időbeli formáiban létező emberi megismerés lényegi kérdéseit is”.¹⁷

Összegezve tehát kijelenthetjük, hogy Agustina Bessa-Luís műveiben elszórta fellelhetjük bizonyos irodalmi tendenciák lenyomatait, de ezeket az elemeket olyan sajátos módon ötvözi, illetve egészíti ki, hogy az egy teljesen új irányzatot hoz létre, ennél fogva nem teszi lehe-

14 Álvaro Manuel MACHADO, *Agustina Bessa Luís a Vida e a Obra*, Arcádia, Lisboa, 1979, 25.

15 MACHADO, *A Novelística Portuguesa Contemporânea*, 64.

16 *Uo.*, 65.

17 Álvaro Manuel MACHADO, idézi PÁL Ferenc, *Arcképek a portugál irodalomból*, Kráter, Pomáz, 2015, 160–161.

tővé, hogy egyetlen konkrét irányzatba besoroljuk az írónőt. Bessa-Luís egyediségét tovább hangsúlyozva nem lehet elmenni a mellett a tény mellett, hogy műveinek van még egy sajátos megkülönböztető jegye, amely elhatárolja őt a neorealizmustól, ez pedig az, hogy regényeiben a felvetett társadalmi és történelmi problémákra nem kínál megoldást, teljes mértékben hiányzik belőle a „kompenzáló utópia”.¹⁸ Legfőbb célja, különösképpen a történelmi regényeiben, az, hogy az olvasót arra ösztönözze, hogy a történelmi tényeket ne mindenféle fenntartás nélkül fogadja el, gondolja azokat bátran újra. S annak ellenére, hogy Camilo Castelo Branco és Raul Brandão nyomát követve kezdett el írni, ahogy az a fenti példákon át érezhető, amit létrehoz, mégis valami egészen új. Brandão-t a modern portugál próza egyik első képviselőjeként említik, aki forradalmasítja a portugál regényt, és Bessa-Luís lesz az, aki folytatja ezt az utat.

A történelmi regényt „hibrid műfajnak” nevezi Maria de Fátima Marinho, amely „transztemporális funkciót tölt be saját kora és az elmúlt idők között”.¹⁹ Martin Kuestert idézve az alábbi módon jellemzi: „ami a történelmi regényt történelmivé teszi, az a történelem fogalmának aktív jelenléte mint alakító erő – amely nemcsak a regény szereplőire, hanem a regényen kívül a szerzőre és az olvasókra is hat”.²⁰ A történelmi regény a 18. század végén jelenik meg először, amikor a korabeli írók nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a történelemnek, és elkezdik részletesen bemutatni műveikben a történelmi eseményeket, régmúlt idők szokásait, hogy milyen ruhákban jártak az emberek és milyen volt a környezet, melyben éltek, mindezt a lehető legvalóságghűbben.

Walter Scott (1771–1832) alkalmazta először tudatosan ezeket a követelményeket.²¹ Őt tekintik a hagyományos történelmi regény egyik első képviselőjének, és a 19. századi Portugáliában is az ő mintáját igyekeznek követni, hogy a múltat a lehető legpontosabban bemutathassák. A holland irodalmár, Elisabeth Wesseling kiemeli, hogy a scotti történelmi regénynek nem állt szándékában „leplezni saját fikciós jellegét”, célja az volt, hogy bemutassa a hétköznapi emberek mindennapi életét, és a „történelmi ismeretek terjesztéséhez” is hozzá kívánt járulni, Scott ugyanis azon a véleményen volt, hogy ezen regényeknek lehet egyfajta

18 LOURENÇO, *I. m.* 309.

19 MARIA DE FÁTIMA MARINHO, *O Romance Histórico em Portugal*, Campo das Letras, Porto, 1999, 12.

20 MARINHO, *I. m.*, 12–13.

21 ELISABETH WESSELING, *Writing History as a Prophet*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1991, 27.

tanítói jellege.²² A skót író úgy határozta meg regényét, mint „fiktív elbeszélés, amely a történelmen alapul”, és néha ugyan kismértékben, de megváltoztatott bizonyos történelmi tényeket, hogy érdekesebbnek tűnjön a cselekmény, ám alapvetően nem akart a történelemmel ellentmondásba kerülni. Éppen ezért inkább fiktív szereplőket helyezett az események középpontjába, így „a történelmi szereplők csak alkalmanként jelentek meg”, afféle mellékszerepben.²³ Ezeket a tulajdonságokat azért fontos kiemelni, mert a modern és posztmodern történelmi regényben ez a nézőpont meglehetősen átalakul.

Ha egy mondatban szeretnénk összefoglalni, hogy mi a legfőbb különbség a hagyományos, a modern és leginkább majd a posztmodern történelmi regény között, megállapíthatjuk, hogy míg a tradicionális változatban a múlt felelevenítésének volt egyfajta szórakoztató vagy épp tanító jellege, és a múltat sokszor idealizálva mutatták be, addig a modern történelmi regényeket alkotó kortárs írók előszeretettel szemlélik és kommentálják kritikusszemmel a történetírást a „történelmi tudás természetének és funkciójának vizsgálatával”²⁴ egyetemben. Az első változások már a viktoriánus korban elkezdődtek, ugyanis a korabeli kritikusok nehezményezték, hogy Scott karakterei nem eléggé kidolgozottak, kissé felületesnek tartották őket. A másik kritika az anakronizmusokkal és azzal kapcsolatos, hogy véleményük szerint Scott sok kronológiai hibát vét. Wesseling ezekből a változásokból kiindulva egy másik viktoriánus igényre hívja fel a figyelmet, miszerint nem volt elég a szereplők külső körülményeit bemutatni, hanem fontos volt „erkölcsi élelétést is tanúsítani”, amikor a szereplőkben végbenő lelki jelenségek és folyamatok kerültek elemzésre.²⁵ Wesseling szerint ezek a kritikák és különösen a pszichológiai ábrázolás hiánya azok az okok, amelyek arra ösztönzik az írókat, hogy vagy elhagyják ezt a műfajt, vagy más alternatívákat kezdjenek használni, mint amelyeket Scott használt.²⁶ Ezek az „elégedetlenségek,” amelyek a 19. század végén kezdtek megjelenni, a 20. században tovább erősödnek, azt állítva, hogy a skót modell pszichológiailag nem eléggé kidolgozott.

Wesseling a posztmodern újítások előfutáraiként említi Virginia Woolfot és William Faulkner, mégpedig két jellemző okán: egyrészt

22 *Uo.*, 33.

23 *Uo.*, 41, 46

24 Elisabeth WESSELING idézi Maria de Fátima MARINHO, *O Romance Histórico em Portugal*, Campo das Letras, Porto, 1999, 37.

25 WESSELING, *I. m.*, 52–56.

26 *Uo.*, 55–56., 58.

azt a törekvést említi, miszerint az írók a szereplők egyéni tudatában minél jobban elmélyülnek, másrészt a történelem szubjektívizálását emeli ki.²⁷ A tényleges törés azonban a posztmodernizmussal jön el, s itt feltétlenül ki kell emelni a kanadai irodalmár, Linda Hutcheon általános jellemzését a posztmodern és a történelem viszonyáról. Hutcheon kiemeli, hogy a posztmodern fő gondolata a „kritikai reflexió” és a kritikai újraértékelés, amely soha nem nosztalgikus visszatérés vagy visszaemlékezés.²⁸ Ez a megfigyelés azért kulcsfontosságú, mert a hagyományos történelmi regénynek egyik alapvető tulajdonsága, hogy a múltat idealizálja, és ez a sajátosság a kortárs történelmi regényben megváltozik. A kortárs regények, s itt kiemelhető Agustina Bessa-Luís is, nem idealizálják a történelmet, sem pedig a történelmi szereplőket. Éppen ellenkezőleg, az a céljuk, hogy az olvasót másfajta gondolkodásra ösztönözzék. Amikor kritikai újraértékelésről beszélünk, számos portugál történelmi regényben észrevehetjük, hogy parodizálják a történelmet, például a fontos hódításokat is – amelyek hozzájárultak a már elemzett Portugál Gyarmati Birodalom képehez –, vagy éppen fordítva: dicsőséges, gazdag hódító helyett elszegényedett és megtört gyarmatosítóként mutatják be a visszatérő portugálokat. Felmerülhet a kérdés, hogy a paródia ilyen jellegű használata nem járul-e hozzá a már ismert történelmi kép lerombolásához, elferdítéséhez. A paródia Hutcheon szerint „az önreflexió egy modern formája”, amelynek célja, hogy megörökítse és egyben megkérdőjelezze a múltat, s az irodalmár éppen e miatt a kettősség miatt ezt nevezi „posztmodern paradoxonnak”.²⁹

A kortárs történelmi regénynek tehát, a scotti változattal ellentétben, már nincs nevelő jellegű szándéka. A linearitás a posztmodern változatban nem játszik döntő szerepet, az író a múlt saját értelmezését kínálja, nem törődve a kronológiával, ezért az anakronizmusok sem számítanak már hibának. Fő célja a kortárs történelmi regénynek, s így magának Bessa-Luísnak is az, hogy az olvasó elkezdjen kritikus szemmel olvasni és megkérdőjelezni a hagyományos történelemképet. Ehhez a megkérdőjelezéshez az egyik gyakran használt forma a paródia, amelynek a célja, a látszat ellenére, a történelem megörökítése és nem annak megsemmisítése. Ez a szándék teszi kétértelművé a posztmodern történelmi regényeket. Az író nő számtalan prologusában kifejti, milyen részletes

27 *Uo.*, 75–77.

28 Linda HUTCHEON, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, New York – London, 1988, 4.

29 *Uo.*, 126.

kutatómunkát végzett ahhoz, hogy az adott történelmi személyt minél valóságghűbben ábrázolja, ugyanakkor több lehetséges magyarázatot is felvet, amikor a szereplők szándékait mutatja be.

Az 1979-ben megjelent *Fanny Owen* az egyik első történelmi regénye, amely több olyan tulajdonsággal is rendelkezik, ami a többi Bessa-Luís regényre nem jellemző. Az egyik legfontosabb, hogy zárt szerkezetű, azaz van konkrét eleje és vége is a történetnek. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a portugál rendező, Manoel de Oliveira, miután felkérte az írónőt, hogy írja meg a párbeszédet a Fanny Owenról szóló filmjéhez, végül a teljes történetet megírta. Talán emiatt is volt szükséges, hogy a történet lezárásra kerüljön. A regény főszereplői, a már említett író, Camilo Castelo Branco, Fanny Owen és José Augusto Magalhães Pinto mind létező személyek voltak. Az író, hogy a párbeszédei minél hitelesebbek legyenek, Fanny Owen és Magalhães Pinto naplóját tanulmányozta, ami pedig Castelo Brancót illeti, az író regényeiből és feljegyzéseiből merített ihletet. Ezenkívül Castelo Branco egyik kisregényét is felhasználta, melyben az író saját maga beszél el kapcsolatát Fannyval, és saját maga publikálja levelezését José Augustóval.

A történet három fejezetből áll. Az elsőben megismerjük a főszereplőket és a Camilo Castelo Branco és José Augusto közti ellentétet. A másodikban a szerelmi szál bontakozik ki José Augusto és Fanny között, illetve itt José Augusto és Castelo Branco már barátokként jelennek meg, és előbbi elmeséli Castelo Brancónak azon tervét, hogy megszökteti Fannyt, ami újból konfliktushoz vezet köztük. A harmadik fejezetben megtörténik a lányszöktetés és a házasság is, azonban egy rövid harmonikus időszak után Castelo Branco beavatkozása miatt az események tragikus fordulatot vesznek.

Ahogy már említettem, ez a regény merőben eltér a többi Bessa-Luís-műtől. Az írónőre jellemző, hogy női karakterei igencsak erős személyiséggel rendelkeznek, bár nincsenek idealizálva. Fanny ezzel szemben, köszönhetően a kornak is, amelyben született, teljesen romantikus karakter, aki ki van téve az őt körülvevő férfiak erősebb akaratának. Érdekes, hogy bár Fanny a címszereplő, mégsem ő van a történet középpontjában. A fókuszban az emberi kapcsolatok állnak, Fanny és José Augusto szerelme, valamint Castelo Branco és José Augusto kétértelmű kapcsolata, amely az egyik percben barátság, a másikban pedig ellenségeskedés, illetve egyfajta harc Fannyért. Ahogy azt jelen írásban már többször kiemeltem, Bessa-Luís előszeretettel

kérdőjelezi meg a tényeket, ami a posztmodern történelmi regény egyik fő jellemzője, és sokszor különböző hipotéziseket kínál a felvetett kérdéseire. Az író nő karaktereit bemutatva gyakran nyúl a pszichoanalízishez, azonban fontos megemlíteni, hogy mindezt egyfajta töredezettséggel teszi. Ez azt jelenti, hogy részben megismerjük a szereplők érzéseit, bizonyos gondolatait, ám állandó félbeszakításokkal, Bessa-Luís csupán részleteket tár fel az olvasó előtt. A fő kérdés a műben, hogy mi motiválhatta Castelo Brancót abban, hogy szánt szándékkal beavatkozzék José Augusto és Fanny házasságába, amikor tudta, hogy ez milyen következménnyel jár majd.

Az író nő nem tesz fel kérdéseket, és nem is kínál válaszokat, hanem arra ösztönzi az olvasót, hogy önmagától lehetséges magyarázatokat keressen a történetekre. Agustina Bessa-Luís egyik sajátossága az a különleges írásmód, ami az olvasót arra sarkallja, hogy tovább gondolkodjon, és merjen kételkedni. Számos történelmi regényében vet fel különböző hipotéziseket, ami bizonyos szereplők szándékait vagy épp érzéseit illeti, és azokra kínál válaszokat is. Azért szükséges a többes szám használata, mert a válaszok különbözőek, és gyakran ellentmondanak egymásnak.

Bessa-Luís műveit olvasni néha igencsak kihívásokkal teli, ám mindenképpen megérné magyarul is bemutatni, ugyanis az egyedi világ, amelyet létrehoz műveiben, és a különleges elbeszélésmódja bizonyára elgondolkodtatná az olvasni szeretőket.